

مطالعه و شناخت آرایه‌های تزئینات معماری ابینه مسکونی شهر تاریخی ماسوله

سعید حسن پور لمر*، احمد نژاد ابراهیمی**، حسن ستاری ساربانقلی***، علی وندشماری****

۱۴۰۱/۰۴/۲۹

۱۴۰۲/۰۹/۲۵

تاریخ دریافت مقاله:

تاریخ پذیرش مقاله:

چکیده

با نگاهی به معماری سنتی ایرانی می‌توان جایگاه ویژه آرایه‌های تزئیناتی که تجلی‌گاهی از اعتقادات، آداب و رسوم‌های هر جامعه بوده‌اند را در غالب آرایه‌های تزئیناتی ابینه مسکونی مشاهده کرد. شهر ماسوله در شهرستان فومن قرار دارد، این شهر تاریخی در فهرست آثار ملی به عنوان میراث فرهنگی و طبیعی به ثبت رسیده است. حدود سده هشتم هجری (قرن ۱۴ میلادی) مردمانی از نقاط مختلف سرزمین گسترده ایران به همراه مردمان کهنه ماسوله که در ۶ کیلومتری شمال غرب این شهر واقع است، به نقطه‌ای که هم‌اکنون به عنوان شهر ماسوله شناخته شده، کوچ کردند. ماسوله دارای آرایه‌های تزئیناتی بسیار غنی است که در توالی قرون متعدد شکل‌گرفته است. این پژوهش، سعی بر آن دارد تا آرایه‌های تزئیناتی ابینه مسکونی ماسوله را مورد بررسی و تحلیل قرار دهد. هدف پژوهش، شناسایی، طبقه‌بندی نقوش و مضامین اصلی آرایه‌های تزئینات معماری ابینه ماسوله و پاسخ‌گویی به سؤالاتی است نظری: تزئینات معماری ابینه مسکونی ماسوله به لحاظ نقوش و آرایه‌های تزئیناتی شامل چندین گونه است؟ چه عواملی در شکل‌گیری آرایه‌های تزئینات معماری ابینه مسکونی ماسوله مؤثر بوده‌اند؟ پژوهش حاضر، بر مبنای بررسی‌های میدانی، مطالعات کتابخانه‌ای و همچنین با بهره‌گیری از روش‌های توصیفی - تحلیل صورت پذیرفته است. یافته‌های پژوهش نشان‌دهنده آن است، تزئینات ابینه مسکونی ماسوله در سطوح؛ درب، طاق، پنجره، نرده، پوشش زنگ و کتور برق، کتیبه چشم نظر تزئینات گیاهی و آینه‌کاری دسته‌بندی می‌شوند. همچنین نتایج نشان‌دهنده آن است که عمداترین عوامل مؤثر در شکل‌گیری تزئینات ابینه مسکونی ماسوله به جهت ایجاد و افزایش امنیت (درب)، کاهش فشارهای سازه‌ای در برابر باد و زلزله (طاق)، رفع نیازهای نورگیری فضایی (پنجره)، افزایش ایمنی، ایجاد فضاهای سبز و فضاهای اشتغال فصلی (نرده)، رفع نیازهای کاربران در جهت تسهیل و افزایش رفاه کاربران در دوران معاصر و حذف سیمای نامطلوب تجهیزات الکترونیکی (پوشش زنگ و کتور)، برگرفته شده از اعتقادات دینی و فرهنگی (کتیبه‌های چشم نظر) برگرفته شده از علاقه‌مندی مردم به گل و گیاهان و تأثیرپذیری از جغرافیای استان کیلان (تزئینات گیاهی) و برگرفته شده از اعتقادات دینی و آینه‌ی مردم ماسوله بوده است.

کلمات کلیدی: معماری سنتی، آرایه‌های تزئیناتی، ابینه مسکونی، شهر تاریخی ماسوله.

* دکتری معماری، گروه معماری و شهرسازی، دانشکده معماری و شهرسازی، واحد تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران.

** استاد، گروه معماری و شهرسازی، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز، ایران.

*** دانشیار، گروه معماری و شهرسازی، دانشکده معماری و شهرسازی، واحد تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران.

sattari@iaut.ac.ir

**** دانشیار، گروه فرش، دانشکده فرش، دانشگاه هنر اسلامی تبریز، ایران.

مقاله مستخرج از رساله دکتری نویسنده اول با عنوان «گونه‌شناسی نقوش و تزئینات معماری شهر تاریخی ماسوله» است که در دانشگاه معماری و هنر دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز انجام پذیرفته است.

مقدمه

بر تاریخ ۱۳۰۰ ساله» با رویکردی تاریخی به چگونگی هسته‌های اولیه شکل‌گیری ماسوله پرداخته است. بررسی‌ها نشان‌دهنده آن است، هسته‌های اولیه ماسوله در فاصله ۶ کیلومتری در منطقه‌ای به نام کنه ماسوله قرار داشته است. مردمان ماسوله به جهت شیوع بیماری طاعون در کنه ماسوله به مکان ماسوله جدید مهاجرت کردند. پندي (۱۳۸۸) در کتاب « MASOLHE NGIN ایران زمین» به معرفی اجمالی تاریخ ماسوله، موقعیت جغرافیایی ماسوله، وجه تسمیه آن، آب و هوای محلات و ویژگی‌های انسانی اجتماعی و فرهنگی پرداخته است. سطح دوم: شامل پژوهش‌هایی است که به بررسی معماری و تزئینات اینیه مسکونی ماسوله پرداخته‌اند. غلامحسین معماريان (۱۳۹۱) در کتاب «آشنایی با معماری مسکونی ایرانی گونه‌شناسی برون‌گرا» به معرفی بافت محلات، بازار، انواع گونه‌های معماری اینیه مسکونی، مواد و مصالح شکل‌دهنده اینیه، فضاهای معماري موجود اینیه مسکونی و تصاویر برخی از بازشوهای ماسوله پرداخته است. حسن پور لمرو جمالی (۱۳۹۹) در مقاله «قیاس تزئینات گره‌چینی در ساختار بصری پنجره‌های بازشو دو روستای تاریخی ماسوله و ابیانه» به بررسی تزئینات اینیه مسکونی ماسوله پرداخته‌اند. نتایج تحقیق نشان‌دهنده آن است که تزئینات گره‌چینی در هر دو روستا، موجب خلق فضاهایی همچون؛ دهلیزهای ورودی طبقه همکف، شناشیل‌ها، پیش ورودی‌ها و بازشوی پنجره‌ها به صورت پنجره‌های کوچک و بزرگ و نرده‌ها شده‌اند، گره چینی‌های روستای تاریخی ابیانه از مصالح متنوع تری چون؛ آجر، خشت و چوب‌های بومی و اصیل‌تری نسبت به روستای تاریخی ماسوله استفاده شده است. حسن پور لمرو طوفان (۱۳۹۸) در مقاله‌ای تحت عنوان «ویژگی‌های بصری و ساختاری ارسی‌های شهر تاریخی

از دیرباز معماری و آرایه‌های خانه‌های سنتی ایرانی مورد توجه پژوهشگران متعدد بوده است. تزئینات اینیه مسکونی از عوامل مهم و هویت‌بخش معماری ایران بوده است. شهر ماسوله به جهت دارا بودن معماری منحصر به فرد خود یکی از مهم‌ترین مناطق گردشگری استان گیلان به شمار می‌رود و سالانه موجب جذب میلیون‌ها گردشگر داخلی و خارجی می‌شود. آرایه‌های معماری اینیه مسکونی یکی از مهم‌ترین جاذبه‌های گردشگری ماسوله است. با توجه به آنکه ماسوله به عنوان آثار ملی ایران ثبت و در مراحل ثبت نهایی خویش به عنوان آثار جهانی در سازمان جهانی یونسکو است، متأسفانه تاکنون تحقیق جامعی درباره اینیه مذهبی ماسوله نپذیرفته است. پژوهش حاضر در تلاش است به شناخته شدن و حفاظت از آثار معماری اینیه مسکونی ماسوله کمک نماید. این پژوهش باهدف شناسایی و طبقه‌بندی نقوش و مضامین اصلی آرایه‌های تزئینات معماری اینیه ماسوله و پاسخ‌گویی به سؤالاتی نظری: تزئینات معماری اینیه مسکونی ماسوله به لحاظ نقوش و آرایه‌های تزئیناتی شامل چندین گونه است؟ چه عواملی در شکل‌گیری آرایه‌های تزئیناتی اینیه مسکونی ماسوله مؤثر بوده‌اند؟ انجام پذیرفته است.

ادیبات موضوع

عمده مطالعات انجام شده پیرامون موضوع پژوهش حاضر را می‌توان به دو قسمت زیر تقسیم نمود. (الف) مطالعاتی درباره شناخت ماسوله و (ب) پژوهش‌هایی درباره تزئینات اینیه مسکونی ماسوله. سطح نخست: شامل پژوهش‌هایی است که به معرفی جغرافیا طبیعی، زبان، آداب و رسوم، اقتصاد، جمعیت و نحوه شکل‌گیری ماسوله در ادوار تاریخی پرداخته‌اند. تمدن ماسوله (۱۳۹۲) در کتاب «پژوهش ۲۶۰۰ ساله ماسوله: مستندی

شهر تاریخی ماسوله

ماسوله شهر توریستی در شمال ایران و در جنوب غربی شهر فومن واقع شده است (غفاری و مستولیزاده، Zamani Farahani & Ghazali, 2012: ۱۱۳؛ ۱۳۹۲: ۱۹۶). ماسوله دارای قدمتی بیش از هزار سال است که در ارتفاعی بیش از ۱۰۵۰ متر بالاتر از سطح دریا در سلسله جبال قافلان کوه از جنوب آن می‌گذرد، قرار گرفته است (معماریان، ۱۳۹۱: ۲۱۹؛ Nasehi et al., 2017; Zamani Farahani & Ghazali, 2008: 1234). ماسوله دارای اقلیمی کوهستانی و دارای پنج محله اصلی شامل محله‌های خانه‌بر، مسجدبر، اسد محله، کشه‌سر علیا سفلا و شش محله فرعی با مساحت تقریبی ۱۶۰۰۰۰ مترمربع است (گورابی و کاظم نژاد، ۱۳۹۰: ۲۹؛ Vaisi, 2015: 296؛ Delbari, 2015:149; Ehsan Reza, 2011: 61).

یافته‌ها

معرفی آرایه‌های معماری اینیه مسکونی ماسوله
آرایه‌های معماری اینیه مسکونی ماسوله در سطوح هشت گانه: درب، طاق، پنجره، نرد، پوشش زنگ و کنتور، کتیبه چشم نظر، تزئینات گیاهی و آینه‌کاری که هر یک دارای انواع مختلف هستند، دسته‌بندی می‌شوند. در تصویر شماره ۲، انواع گونه‌های تزئیناتی اینیه مسکونی ماسوله ترسیم شده است.

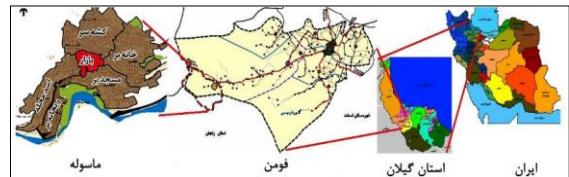
آرایه‌های درب‌های سنتی اینیه مسکونی ماسوله
وجود آهنگران و نجاران چیره‌دست ماسوله موجب شکل‌گیری درب‌های متنوعی در این شهر تاریخی گردیده است. در ادامه، اجزاء تشکیل‌دهنده درب‌های ماسوله ارائه خواهد گردید.

مصالح درب‌های اینیه مسکونی ماسوله
مصالح درب‌های ماسوله‌ای از چوب‌های، آبنوس، بلوط، گردو، راش، آزاد، افرا و از گل میخ و کوبه‌های

ماسوله» به ارسی‌های ماسوله پرداخته‌اند. نتایج نشان‌دهنده آن است که ارسی‌های ماسوله را می‌توان در غالب ۶ گونه از ارسی‌های متفاوتی همچون، ارسی‌های غیر منفذدار بازار، ارسی‌های ۱ تا ۵ درکی دسته‌بندی کرد. عمله‌ترین دلایل در پیدایش انواع مختلف ارسی‌ها را از قبیل، خلق ابعاد انسانی‌تر در ابعاد بازشوها، ایجاد پوشش (حجاب) متناسب برای کاربران در فضاهای داخلی، ایجاد دید بصری متناسب با شرایط دلخواه کاربران، افزایش حافظت فیزیکی از کاربران کهن‌سال و خردسال، کاهش مصرف انرژی‌های مصنوعی و سبکسازی بنا دانست. لازم به ذکر است، تاکنون پژوهش جامعی درباره گونه‌شناسی آرایه‌های تزئیناتی اینیه مسکونی ماسوله انجام نپذیرفته است و این پژوهش می‌تواند گام مهمی در معرفی حافظت از آرایه‌های تزئیناتی اینیه مسکونی ماسوله باشد.

روش تحقیق

ماسوله دارای ۵۶۴ بنا است و از این میان ۱۱۹ بنای مسکونی در پژوهش به تفکیک محلات پنج گانه؛ ۲۲ خانه‌بر، ۲۶ مسجدبر، ۲۲ کشه‌سر، ۲۴ آسد محله، ۲۵ محله ریحانه‌بر جهت تحلیل گونه‌های تزئیناتی موردنبررسی قرار گرفته‌اند (تصویر شماره ۱). در گام بعدی؛ تصاویر، نقشه‌ها و تزئینات اینیه مذهبی از طریق دوربین عکاسی، نرم‌افزار اتوکد ۲۰۲۲ ترسیم و جهت شناخت، گونه‌شناسی نقوش و آرایه‌های تزئینات اینیه مسکونی ماسوله از مطالعات کتابخانه‌ای استفاده شده است.

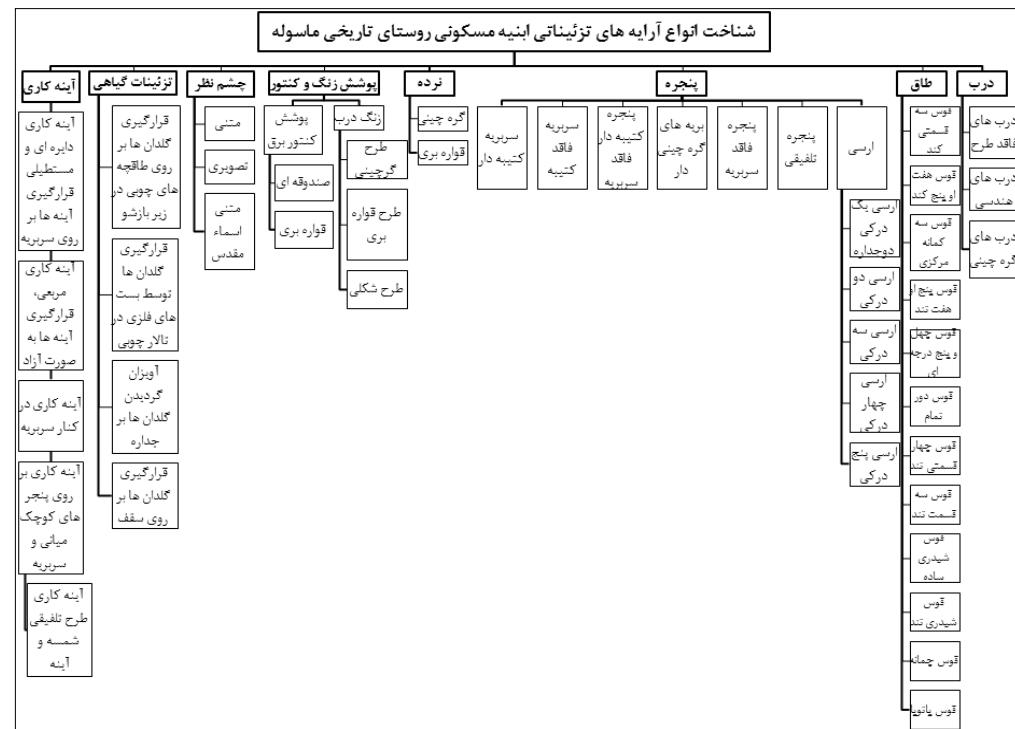
ت ۱: موقعیت جغرافیایی و جامنایی محلات شهر تاریخی ماسوله

ساخت ماسوله هستند.

اجزاء درب‌های اینیه مسکونی ماسوله

چهارچوب درب‌های اینیه مسکونی ماسوله

غالباً چهارچوب درب‌های ماسوله به صورت کام و زبانه و از چوب‌های راش، بلوط و گردو هستند و از مقاومت بالایی برخوردار هستند.

ت ۲. انواع آرایه‌های تزئیناتی اینیه مسکونی ماسوله

ت ۳: بررسی چهارچوب و آستانه درب‌های اینیه مسکونی ماسوله

اتصالی لنگه ثابت و متحرك، عدم عبور گردوغبار به فضای داخلی و مانع دیده شدن فضای داخلی توسط افراد خارج از خانه می‌شوند. نقوش دماغه درب‌های

دماغه درب‌های اینیه مسکونی ماسوله

دماغه قطعه چوبی است که بر روی لنگه ثابت درب نصب می‌شود. دماغه درب‌ها موجب پوشش فضای

چفت و بست درب‌های اینیه مسکونی ماسوله
 چفت به زنجیر که بر روی لنگه متحرک درب گفته می‌شوند و بست به مادگی که به زره نیز معروف است که بر روی چهارچوب یا پیشانی افقی تیر چهارچوب متصل می‌شوند. کاربرد چفت و بست برای قفل نمودن لنگه‌های درب هستند.

چفت و بست درب‌های اینیه مسکونی ماسوله
 قفل‌های خارجی برای تأمین امنیت اینیه در هنگام خروج ساکنان اینیه مورد استفاده قرار می‌گیرند. قفل‌های خارجی ماسوله به صورت‌های، قفل لنگه با پیشانی درب، قفل لنگه با دماغه درب، قفل لنگه با ستون جانبی درب و قفل لنگه با لنجه درب دسته‌بندی می‌شوند (تصویر شماره ۶).

ماسوله به صورت‌های: طرح برگ شمسه گل میخ، طرح لوزی، طرح ضربیدر نشان، کنده‌کاری و ساده هستند (تصویر شماره ۴).

پشت‌بند درب‌های اینیه مسکونی ماسوله
 در پشت درب‌ها، چوب‌های افقی هستند که برای حفظ نمودن فواصل لنگه و محل نشستن گل میخ‌های نما بر روی درب‌ها به کار گرفته می‌شوند (تصویر شماره ۵).

روزبند و شب‌بند درب‌های اینیه مسکونی ماسوله
 روزبندها قطعات چوبی صافی هستند که در پشت درب جهت قفل شدن لنگه‌های درب به کار گرفته می‌شوند. شب‌بندها قطعات چوبی با ساختارهای دندانه‌ای هستند که برای قفل کردن لنگه‌های درب‌ها در شب استفاده می‌گردند.

ت ۴. بررسی انواع دماغه درب‌های اینیه مسکونی ماسوله

ت ۵. بررسی پشت‌بند، روزبند، شب‌بند، چفت و بست درب‌های اینیه مسکونی ماسوله

ت ۶. بررسی پشت‌بند، روزبند، شب‌بند، چفت و بست درب‌های اینیه مسکونی ماسوله

کوبه و حلقه درب‌های اینیه مسکونی ماسوله

کوبه، درکوب یا چکش، وسیله‌ای از جنس فلز یا چوب است که بر روی بدنه درب نصب می‌شود و مهمانان با کوییدن کوبه‌ها، صاحب خانه را از حضور خویش مطلع می‌گردانند. کوبه‌ها در دو نوع آقایان و بانوان هستند. کوبه‌های حلقه‌ای که دارای صدایی کم هستند، مخصوص بانوان و کوبه‌های فلزی ضخیم که دارای صدایی بمتری هستند متعلق به آقایان هستند. غالباً کوبه‌های آقایان در سمت راست درب‌ها و با اشکال، سرشار، مشت گره‌کرده یا اشکالی از این قبیل هستند. وزن کوبه‌های آقایان نسبت به کوبه‌های سمت چپ سنگین‌تر و به همین جهت دارای صدایی بمتر هستند.

ت ۷: بررسی ساختار کوبه آقایان و بانوان در درب‌های اینیه مسکونی ماسوله

ت ۸: انواع کوبه‌های آقایان ماسوله

ت ۹: انواع کوبه‌های بانوان ماسوله

کار گرفته می‌شوند، دسته‌بندی می‌گردند (تصویر شماره ۱۰).

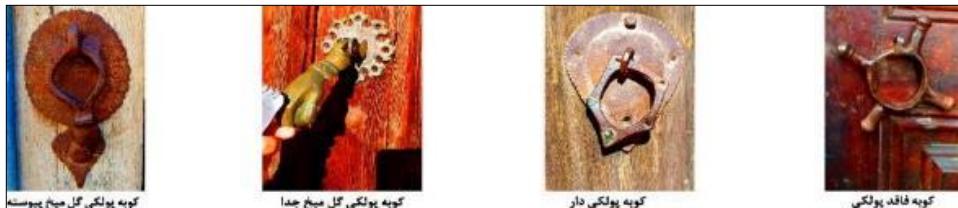
پولکی درب‌های اینیه مسکونی ماسوله
پولکی‌ها به صفحات فلزی زیرین کوبه‌هایی که دارای

ساختار کوبه درب‌های اینیه مسکونی ماسوله

کوبه‌های اینیه مسکونی ماسوله به صورت فاقد پولکی دار که برای بانوان است و کوبه پولکی گل میخ جدا و کوبه‌های پولکی گل میخ پیوسته برای آقایان به

چهارده بمنزله دوازده امام و چهارده مقصوم بوده‌اند که نشانه‌ای عمیق از عشق و ارادت صاحب خانه به دین مبین اسلام است. نقوش پولکی‌های ماسوله به صورت‌های: شمسه‌ای، طاووسی و چشم‌زنخ است (تصویر شماره ۱۱).

اشکال دایره‌ای و سروی هستند، گفته می‌شوند. پولکی‌های ماسوله دارای برجستگی‌ها و فرورفتگی‌هایی زیبایی هستند. در باورهای مردمان قدیم، نقوش ستاره دوازده پر، اهالی خانه را از افکار شیطانی و ارواح خبیث دورنگه می‌داشته‌اند، از منظر دینی اعداد دوازده و

ت ۱۰. بررسی کوبه درب‌های اینیه مسکونی ماسوله

ت ۱۱. انواع طرح کلی کوبه و پولکی درب‌های اینیه مسکونی ماسوله

دوازده، چهارده، گل میخ مسی بر جسته طرح شمسه یازده پر، گل میخ مسی طرح گل پنیرک و گل میخ ساده دسته‌بندی می‌شوند (تصویر شماره ۱۲).

درب‌های اینیه مسکونی ماسوله درب‌های اینیه مسکونی غالباً به صورت‌های فاقد طرح، طرح‌های هندسی و گره‌چینی هستند (تصویر شماره ۱۳).

گل میخ درب‌های اینیه مسکونی ماسوله

گل میخ‌ها برای ایجاد تزیینات و استحکامات در درب‌های چوبی استفاده می‌گردند. گل میخ‌ها غالباً به صورت فلزی و مسی است. گل میخ‌های ماسوله غالباً به صورت فلزی و مسی هستند. گل میخ درب‌های ماسوله در شش طرح؛ گل میخ فلزی طرح شمسه ۵،

ت ۱۲. بررسی انواع گل میخ درب‌های اینیه مسکونی ماسوله

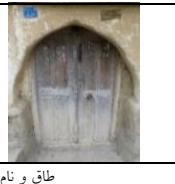

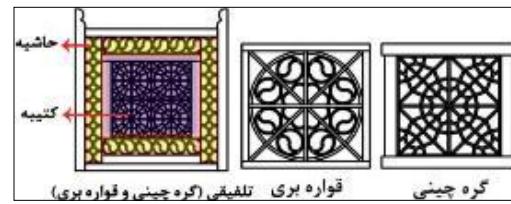
ت ۱۳. بررسی انواع لگه درب‌های اینیه مسکونی ماسوله

طاق‌های اینیه مسکونی ماسوله

طاق‌ها از عناصر مهم در معماری ایرانی هستند که برای پوشش درگاه‌ها، گنبدها، ایوان‌ها و رواق‌ها استفاده می‌شوند. در ادامه در جدول شماره ۱، مشخصات کالبدی طاق‌های ۱۹ گانه ماسوله ارائه شده است. اینیه مسکونی ماسوله دارای دوازده گونه طاق‌ها متفاوت است که از این میان طاق‌های پنج او هفت تند، هفت او پنج کند، سه قسمتی کند و تند به عنوان بیشترین گونه و طاق‌های شبدری تند، ساده به عنوان کمترین الگوها در اینیه ماسوله به کار گرفته شده‌اند. شیوه ساخت طاق‌ها به صورت رومی است. هفتاد و هشت درصد از طاق‌های ماسوله دارای باربری مناسب هستند و محلات کشه سر سفلا با سی و هفت درصد و محله خانه‌بر با بیست و یک درصد بیشترین طاق‌ها و محله ریحانه‌بر با ده درصد

ج ۱. گونه‌های طاق‌های اینیه مسکونی ماسوله

شماره	طاق و نام طاق	شماره	طاق و نام طاق	شماره	طاق و نام طاق	شماره	
۱		۲		۳		۴	
۲		۳		۴		۵	
۳		۴		۵		۶	
۴		۵		۶		۷	
۵		۶		۷		۸	
۶		۷		۸		۹	
۷		۸		۹		۱۰	
۸		۹		۱۰		۱۱	
۹		۱۰		۱۱		۱۲	
۱۰		۱۱		۱۲			

ت ۱۴. انواع آرایه‌های معماری بازشوها ماسوله

امنیتی در این‌گونه می‌شود. این‌گونه از ارسی‌ها دارای کتیبه‌های باز همراه با گره چینی‌های بته‌جهه و شمسه‌هشت مربع است. تعداد درک‌ها یک عدد است و از دو الی سه تکه متحرک تشکیل می‌شوند. طرح پاخورها به صورت‌های قواره‌بری نیم‌دایره، چهارلنگه در زمینه دور تمام و گره چینی هشت چهارلنگه گردان است. در بخش بالایی ارسی یک پاتاق کوچک برای نفوذ نور بیشتر به بنا به کار گرفته شده است (تصویر شماره ۱۵).

ارسی‌های ابینه مسکونی ماسوله

در ادامه انواع ارسی‌های ابینه مسکونی ماسوله موردنبررسی قرار خواهد گرفت.

ارسی یک درکی دوجداره

ارسی‌های یک درکی دوجداره دارای ابعاد $۱*۲$ متر است. وجه تمایز این‌گونه از ارسی‌ها با سایر ارسی‌های ماسوله، داشتن ساختار دولایه‌ای آن است که موجب حفاظت از انرژی، حریم‌های شخصی و افزایش مباحث

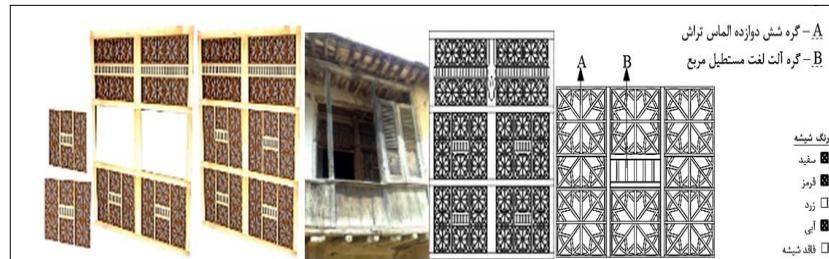

ت ۱۵. بررسی ارسی یک درکی دوجداره ابینه ماسوله

پاخورهای ساده در آن‌ها استفاده شده است، تعداد تکه‌ها و درک‌ها نیز هر کدام به ترتیب از دو قسمت با طرح‌های یکسانی شکل گرفته‌اند. همچنین در این‌گونه از ارسی‌ها به دلیل ابعاد مناسب گره چینی‌ها دارای شیشه‌های رنگی هستند (تصویر شماره ۱۶).

ارسی دو درکی

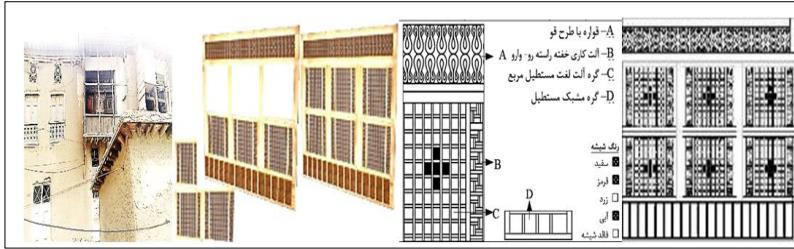
ارسی‌های دو درکی دارای ابعاد $۲/۵*۲$ هستند. غالباً این‌گونه از ارسی‌ها در تالارها و فضاهای پذیرایی قرار می‌گیرند. کتیبه‌ها غالباً به صورت مشبک شش دوازده الماس‌تراش هستند و فاقد حاشیه هستند و از

ت ۱۶. بررسی ارسی دو درکی ابینه مسکونی ماسوله

ارسی سه درکی

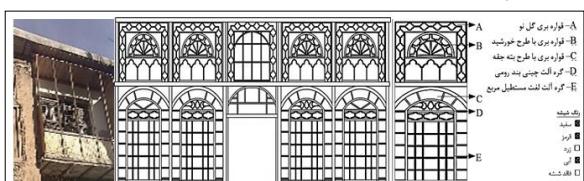
ارسی‌های سه درکی دارای ابعادی $2*3$ متر هستند که در تمامی محلات ماسوله مورد استفاده قرار گرفته‌اند، پاخورها غالباً به صورت مشبک ساده هستند و غالباً در حاشیه‌ها از گره چینی‌های خفته راسته و قواره‌بری بته و

ت. ۱۷. بررسی ارسی سه درکی اینه مسکونی ماسوله

ارسی پنج درکی

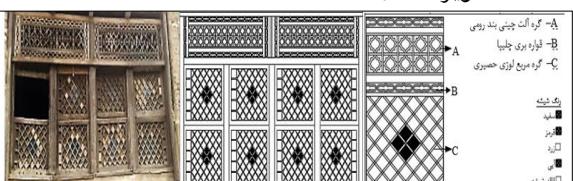
ارسی پنج درکی ماسوله در محله مسجدبر به کار گرفته شده است. ابعاد ارسی $5*3$ متر است. ارسی دارای تنوع گره چینی و قواره‌بری است، کتیبه‌ها به صورت باز بوده و قابلیت عبور نور را دارا هستند. پاخور آن ساده و عاری از هرگونه تزئینات است. حاشیه‌ها دارای قواره‌بری با طرح گل نو است و در تزئینات کتیبه از قواره‌بری با طرح خورشید استفاده شده است. تعداد تکه‌های ارسی یک عدد است که به صورت قائم و یکپارچه در بخش کتیبه قرار داده می‌شود و از شیشه‌های رنگی متنوعی در تمامی پنج درک ارسی استفاده شده است (تصویر شماره ۱۹).

ت. ۱۹. بررسی ارسی پنج درکی اینه مسکونی ماسوله دوران معاصر به صورت ثابت بر روی بدنه پنجره‌ها نصب گردیده‌اند و قادر قابلیت حرکت و قرارگیری در بخش سربریه هستند (تصویر شماره ۲۰). تزئینات

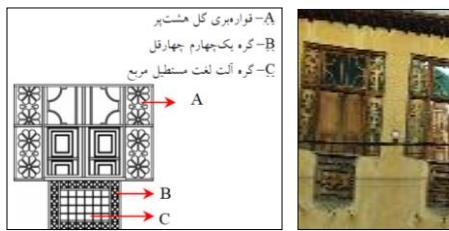
ارسی چهار درکی

ارسی‌های چهار درکی دارای ابعادی $4*5$ متر است. غالباً این گونه از ارسی‌ها در مساجد کاربرد دارند و بهترین نمونه آن در مسجد تاریخی کشه‌سر به کار گرفته شده است. کتیبه‌های آن به صورت باز هستند و قابلیت عبور نور را دارند. ارسی دارای چهار درکی به صورت دو تکه‌ای هستند. پاخورها و حاشیه‌ها عاری از هرگونه تزئینات گره چینی و قواره‌بری به صورت ساده هستند و در ساخت آن از شیشه‌های رنگی متنوعی استفاده شده‌اند. تزئینات کتیبه‌ها به صورت گره آلت چینی بند رومی و قواره‌بری چلیپا هستند و در قسمت درک‌های نیز از گره مربع لوزی حصیری استفاده شده است (تصویر شماره ۱۸).

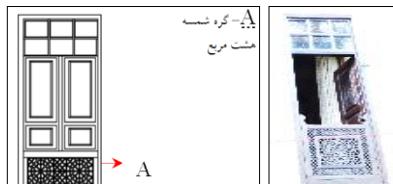
ت. ۱۸. بررسی ارسی چهار درکی اینه مسکونی ماسوله پنجره تلفیقی اینه مسکونی ماسوله

پنجره‌های تلفیقی همانند ارسی‌های یک درکی دوجداره هستند. پنجره‌های تلفیقی قسمت کتیبه بریه در

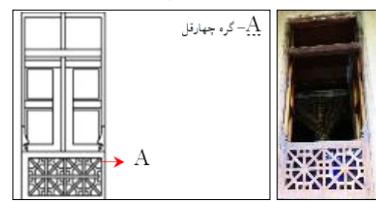

ت ۲۶. گره چینی و ترسیم گره چینی در بنا
پنجره کتیبه دار فاقد سربریه ابینه مسکونی ماسوله

پنجره کتیبه دار فاقد سربریه دارای ساختار هندسی زیبایی هستند. در این گونه، پنجره دارای کتیبه گره چینی و فاقد بازشوی سربریه است. همان‌گونه که در تصاویر شماره ۲۷ و ۲۸ نشان داده شده است در بخش پایینی پنجره که با نام کتیبه شناخته می‌شوند از ترئینات گره چینی شمسه هشت مربع و گره چهارقل ساخته می‌شوند. پنجره فاقد طرح در حاشیه کتیبه است. این گونه از بازشوها به صورت‌های تکی و سه‌تایی برای نورگیری در جداره‌های ابینه مسکونی استفاده می‌شوند.

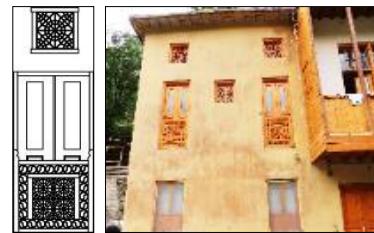
ت ۲۷. گره چینی و ترسیم گره چینی در بنا

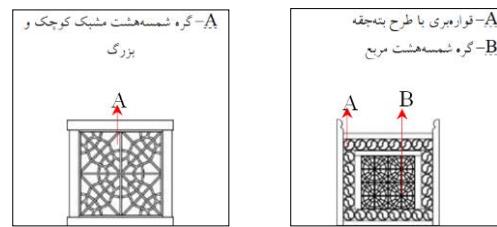
ت ۲۸. گره چینی و ترسیم گره چینی در بنا
پنجره سربریه فاقد کتیبه ابینه مسکونی ماسوله

پنجره‌های سربریه ای فاقد کتیبه غالباً برای نورگیری فضاهای داخلی در فصول زمستان و همچنین برای تأمین نور در بخش ورودی‌های طبقه همکف، دالان‌ها و هشتی‌ها به کار گرفته می‌شوند (تصاویر شماره ۲۹ و ۳۰).

حاشیه‌ای بخش کتیبه بریه به صورت قواره‌بری بته‌جقه و در بخش کتیبه‌ها از گره چینی‌های شمسه هشت مریع استفاده شده است (تصویر شماره ۲۱). در بخش سربریه پنجره‌های تلفیقی از ترئینات محدودتری همچون الگوهای گره شمسه هشت مشبک کوچک و بزرگ استفاده شده است (تصویر شماره ۲۲).

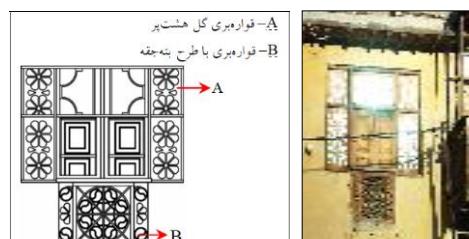

ت ۲۰. گره چینی در بنا ترسیم گره چینی بنا

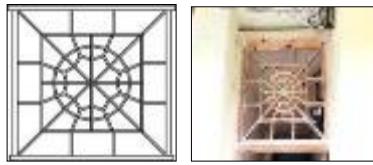

ت ۲۱. گره چینی کتیبه بریه
ت ۲۲. گره چینی سربریه
پنجره فاقد سربریه ابینه مسکونی ماسوله

پنجره‌های فاقد سربریه دارای ساختار هندسی ساده هستند. این گونه پنجره‌ها، فاقد پنجره کوچک در بخش سربریه هستند. پنجره‌های فاقد سربریه در بخش بدنه اصلی خویش به صورت محدود دارای نقوش گره خفته راسته و گره شمسه هفت هستند (تصاویر شماره ۲۳ و ۲۴).

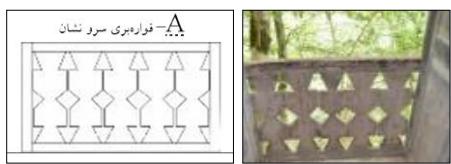
ت ۲۵. گره چینی و ترسیم گره چینی در بنا

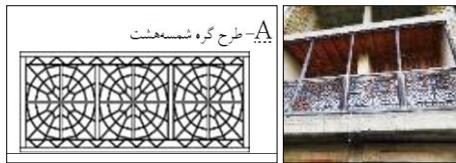
ت ۲۹. گره چینی و ترسیم گره چینی در بنا

ت ۳۰. گره چینی و ترسیم گره چینی در بنا
پنجره سربریه کتیبه دار اینیه مسکونی ماسوله

ساخтар كالبدی و کاربردی پنجره سربریه کتیبه دار همانند پنجره های سربریه ای فاقد کتیبه دار هستند. عمدۀ تفاوت بازشو در ابعاد و دارا بودن تزئینات در بخش های کتیبه و حاشیه است. همان گونه که در تصاویر شماره ۳۱ و ۳۲ نشان داده شده است، تزئینات حاشیه به صورت های گره آلت چینی بند رومی، قواره بری با طرح بتله جقه و در بخش کتیبه میانی از طرح های گره شمسه هشت مریع و گل هشت پر استفاده شده است.

ت ۳۳. نرده قواره بری و ترسیم آن

ت ۳۴. نرده گره چینی و ترسیم آن
پوشش زنگ و کتتور اینیه مسکونی ماسوله

پوشش های چوبی زنگ درب ها و کتورهای برق نوع دیگری از تزئینات هستند که در دوران معاصر برای پوشاندن تجهیزات برقی در اینیه مسکونی ماسوله به کار گرفته می شوند. طرح تزئینات به صورت های گره چینی، قواره بری، شکلی، صندوقه ای است (جدول شماره ۲).

تزئینات چشم نظر در جداره اینیه مسکونی ماسوله ساکنان ماسوله جهت دور ماندن از گزند چشم نظر از دعای وان یکاد، نمادهای مفهومی و اسماء مقدس که به صورت کتیبه کاشی کاری شده اند، استفاده می نمایند. کتیبه های چشم نظر ماسوله در غالب سه طرح؛ کتیبه های چشم نظر متمنی، چشم نظر تصویری و کتیبه های چشم نظر متمنی اسماء مقدس هستند (تصویر شماره ۳۵).

گره شمسه هشت مریع

قواره بری با طرح پنهان

گره چینی

در بنا

پنجره کتیبه دار

اسناد

همانند

پنجره های

سربریه

ای

فاقد

کتیبه دار

هستند

عمده

تفاوت

باش

دو

را

بودن

تزئینات

در

بخش

های

کتیبه

و

حاشیه

است

نماین

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

د

به صورت محدود در برخی از اینه ماسوله به کار رفته‌اند؛ اما در سیستم غیرمستقیم، گیاهان در ماسوله توسط کابل‌های فلزی، توری، داربست شبکه‌ای، جعبه و گلدان‌ها در ارتفاعات مختلف بنا تکثیر می‌گردند امری متداول در ماسوله است. در جدول شماره ۳، انواع تزئینات گیاهی نشان داده شده است.

تزئینات گیاهی و چیدمان هندسی گیاهان زیستی در جداره اینه ماسوله

تزئینات گیاهی ماسوله به صورت سیستم‌های مستقیم و غیرمستقیم هستند. در سیستم مستقیم، گیاهان رونده در سطح حیاط کاشته می‌شوند و به تدریج گیاهان رونده بر روی نمای اصلی بنا رشد می‌نمایند. این سیستم

ج ۲. گونه‌های زنگ درب و پوشش درب کتوت تزئینات معماری ماسوله

ت ۳۵. بررسی انواع تزئینات چشم نظر در اینه مسکونی ماسوله

ج ۳. بررسی سیستم غیرمستقیم تزئینات گیاهی اینه مسکونی ماسوله

بررسی سیستم غیرمستقیم تزئینات گیاهی در اینه مسکونی ماسوله				سیستم غیرمستقیم تزئینات گیاهی در اینه مسکونی ماسوله
قرارگیری گلدان‌ها بر روی سقف اینه ماسوله	آویزان گردیدن گلدان‌ها بر جداره اینه ماسوله	قرارگیری گلدان‌ها توسط بسته‌های فلزی در تالارهای چوبی ماسوله	چوبی در زیر بازشویه‌ای ماسوله	
				

سربریه‌ها (تصاویر شماره ۳۶ و ۳۷ آینه کاری دایره‌ای و مستطیلی)، قرارگیری آزاد آینه‌ها بر روی جداره نما به صورت خطی (تصویر شماره ۳۸ آینه کاری مرتعی)، قرارگیری بر روی پنجره‌های کوچک که در میان برجیه‌ها قرارگرفته‌اند (تصویر شماره ۳۹ آینه کاری بر روی پنجره‌های میانی)، آینه کاری در کنار سربریه‌ها (تصویر شماره ۴۰) دسته‌بندی می‌شوند.

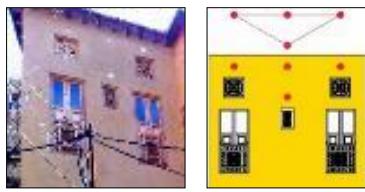
بررسی هنر آینه کاری در اینه مسکونی ماسوله از دیرباز تاکنون به کارگیری آینه و صفحات فلزی در خشان در سیمای اینه مسکونی ماسوله امری متداول بوده است. غالباً ساختار شکلی آینه‌های به کارگرفته شده در سیمای اینه مسکونی ماسوله به صورت‌های: مربع و دایره‌ای است. ساختار چیدمان هندسی آینه‌ها در جداره اینه مسکونی ماسوله در چهار سطح: قرارگیری بر روی

ت ۳۷. آینه کاری به صورت مستطیلی، محل قرارگیری آینه‌ها بر روی سربریه‌ها

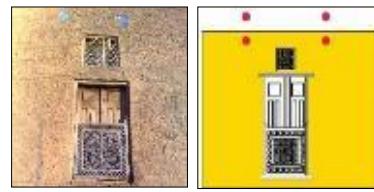
ت ۳۶. آینه کاری دایره‌ای و قرارگیری آینه‌ها بر روی سربریه‌ها

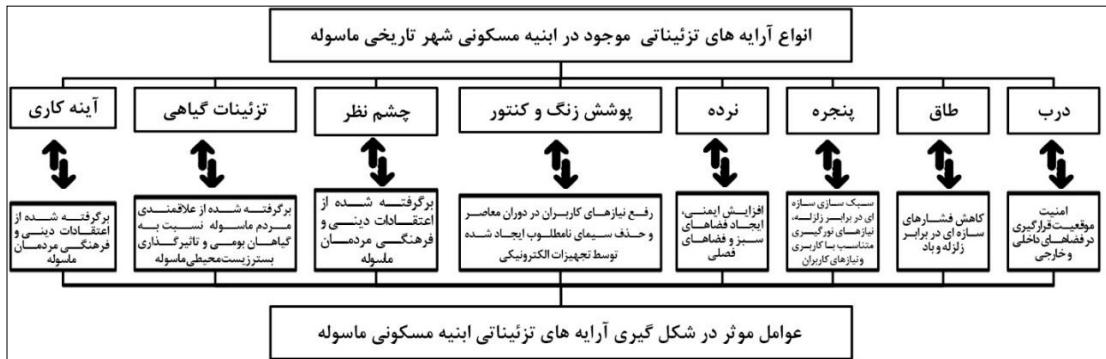
ت ۳۹. آینه کاری بر روی پنجره‌های کوچک میانی و سربریه‌ها

ت ۳۸. آینه کاری مربعی، قرارگیری آینه‌ها به صورت آزاد

ت ۴۰. آینه کاری در کنار سربریه‌ها

ت ۴۱. بررسی عوامل مؤثر در شکل گیری آرایه های تزئیناتی اینیه مسکونی ماسوله

در بـهـای فـاـقـد طـرـح، درـبـهـای هـنـدـسـی و گـرـهـچـینـی
دـسـتـهـبـندـی مـیـگـرـدـنـد. درـبـهـایـاـنـاـ غالـبـاـ دـارـای تـزـئـيـنـات
كـوبـهـايـ، گـلـمـيـخـهـاـ هـسـتـنـدـ، كـوبـهـايـ باـنـوانـ درـبـهـايـ
ابـنـيـهـ مـسـكـونـيـ اـزـ تـنـوعـ بـيـشـتـرـيـ درـ مقـاـيـسـهـ باـ كـوبـهـايـ
آـقـاـيـانـ دـارـنـدـ. اـبـنـيـهـ مـسـكـونـيـ مـاسـوـلـهـ دـارـايـ نـوـزـدـهـ طـاقـ
هـسـتـنـدـ كـهـ اـيـنـ مـيـانـ دـوـاـزـدـهـ گـونـهـ طـاقـ؛ قـوـسـ سـهـ قـسـمـتـيـ

نتیجه

يـافـتـهـهـايـ پـژـوهـشـ نـشـانـدـهـ آـنـ استـ كـهـ آـرـايـهـهـايـ
تـزـئـيـنـاتـيـ اـبـنـيـهـ مـسـكـونـيـ مـاسـوـلـهـ رـاـ مـىـ تـوـانـ درـ سـطـوحـ
هـشـتـ گـانـهـ؛ درـبـ، طـاقـ، پـنـجـرـهـ، نـرـدهـ، پـوـشـشـ زـنـگـ وـ
كـنـتـورـ بـرقـ، كـتـيـبهـ چـشمـ نـظـرـ تـزـئـيـنـاتـ گـيـاهـيـ وـ آـيـنهـ كـارـيـ
دـسـتـهـبـندـيـ كـرـدـ. درـبـهـايـ اـبـنـيـهـ مـسـكـونـيـ درـ سـهـ سـطـحـ

عوامل مؤثر در شکل‌گیری تزئینات ابینه مسکونی ماسوله به جهت؛ ایجاد و افزایش امنیت (درب)، کاهش فشارهای سازه‌ای در برابر باد و زلزله (طاق)، رفع نیازهای نورگیری فضایی (پنجره)، افزایش ایمنی، ایجاد فضاهای سبز و فضاهای اشتغال فصلی (نرده)، رفع نیازهای کاربران در جهت تسهیل و افزایش رفاه کاربران در دوران معاصر و حذف سیمای نامطلوب تجهیزات الکترونیکی (پوشش زنگ و کنتور)، برگرفته شده از اعتقادات دینی و فرهنگی (کتبه‌های چشم نظر)، برگرفته شده از علاقه‌مندی مردم به گل و گیاهان و تأثیرپذیری از جغرافیای استان گیلان (تزئینات گیاهی) و برگرفته شده از اعتقادات دینی و آینینی مردم ماسوله بوده است. نتایج به دست آمده از پژوهش حاضر می‌تواند زمینه‌ساز پژوهش‌های آتی گردد: سوق دادن پژوهشگران جهت یافتن اشتراکات و تفاوت‌های آرایه‌های تزئیناتی ماسوله با سایر استان‌های شمالی و شهرهای تاریخی ایران همانند ابیانه اصفهان. با توجه به آنکه ماسوله در منطقه کوهپایه‌ای استان گیلان قرار گرفته است می‌توان نتایج آرایه‌های تزئیناتی ابینه مذهبی ماسوله را با سایر ابینه مذهبی جلگه‌های: شرقی، غربی و جلگه مرکزی استان مورد مقایسه قرار گیرند و به نقاط اشتراک، تفاوت‌های گونه‌های مختلف ابینه مذهبی در استان دست یافت. امید است انجام یافتن پژوهش‌های فراوان در روستاهای و شهرهای تاریخی همانند ماسوله که در قرون متعدد شکل گرفته‌اند بتوانند زمینه‌های حفاظت و معرفی هنرهای اصیل سنتی ایرانی را به جهانیان و نسل آینده معرفی نمایند.

فهرست منابع

- پندی، کیوان. (۱۳۸۸). ماسوله نگین ایران‌زمین، طاعتی، رشت.
- تمدن ماسوله، حمزه. (۱۳۹۲). پژوهش ۲۶۰۰ ساله ماسوله: مستندی بر تاریخ ۱۳۰۰ ساله، دهسرا، رشت.

کند، قوس هفت او پنج کند، قوس سه کمانه سه‌مرکزی، قوس پنج او هفت تند، قوس چهل و پنج درجه‌ای، قوس دور تمام، قوس چهار قسمتی تند، قوس سه قسمتی تند، قوس شبدری ساده، قوس شبدری تند، قوس چمانه و قوس پاتوپا بیشترین گونه‌های تکرارشونده هستند. پنجره‌های ابینه مسکونی ماسوله در چهار سطح؛ ارسی (ارسی های یک درکی دوجداره، ارسی دودرکی، ارسی سه درکی، ارسی چهار درکی و ارسی پنج درکی)، پنجره‌های تلفیقی، پنجره‌های فاقد سربریه، بریه‌های گره‌چینی دار، پنجره کتبه‌دار فاقد سربریه، پنجره سربریه فاقد کتبه و پنجره سربریه کتبه‌دار دسته‌بندی می‌شوند. نرده‌های ابینه مسکونی به صورت‌های چوبی و در غالب طرح‌های گره‌چینی و قواره‌بری به صورت اشکال درختان سرو هستند. در پوشش زنگ‌های ابینه مسکونی از طرح‌های گره‌چینی، قواره‌بری و ساختار نوظهور ساختارهای شکلی و در پوشش کتورهای برق ابینه از طرح صندوقه‌ای و طرح قواره‌بری استفاده شده است. آرایه‌های تزئیناتی کتبه‌های چشم نظر به صورت‌های متون (منقش به آیات قرآنی سوره وان یکاد)، تصاویری (انسانی و پیکان) و به صورت متنی (اسماء مقدس) است. تزئینات گیاهی ابینه مسکونی به صورت‌های؛ قرار گیری گلدان‌ها بر روی طاقچه‌های چوبی در زیر بازشو، قرار گیری گلدان‌ها توسط بسته‌های فلزی در تالار چوبی، آویزان گردیدن گلدان‌ها بر جداره و قرار گیری گلدان‌ها بر روی سقف هستند آرایه‌های تزئیناتی آینه‌کاری‌های ابینه مسکونی در غالب، آینه‌کاری دایره‌ای و مستطیلی قرار گیری آینه‌ها بر روی سربریه، آینه‌کاری مربعی، قرار گیری آینه‌ها به صورت آزاد، آینه‌کاری در کنار سربریه‌ها، آینه‌کاری بر روی پنجره‌های کوچک و میانی و سربریه‌ها و آینه‌کاری طرح تلفیقی شمسه و آینه است. عمده‌ترین

- حسن پور لمر، سعید؛ جمالی، سیروس. (۱۳۹۹). قیاس تزئینات گره‌چینی در ساختار بصری پنجره‌های بازشو در روستای تاریخی ماسوله و ابیانه، *مطالعات تطبیقی هنر*، سال دهم (۱۹)، ۴۸-۳۱.
- حسن پور لمر، سعید؛ طوفان، سحر. (۱۳۹۸). ویژگی‌های بصری و ساختاری ارسی‌های شهر تاریخی ماسوله، هنر اسلامی، سال پانزدهم (۳۴)، ۹۲-۷۲.
- رمضانی گورابی، بهمن؛ کاظم نژاد، زهرا. (۱۳۹۰). رابطه بین توسعه پایدار معماری محیطی و طراحی اقلیمی در مناطق کوهستانی مطالعه موردی: شهرک ماسوله، جغرافیایی آمایش محیط، سال چهارم (۱۴)، ۳۸-۲۱.
- غفاری، غلامرضا؛ مستولی زاده، سید علی. (۱۳۹۲). نظم اداری- مدیریتی و توسعه اجتماعی- فرهنگی پایدار در بخش گردشگری ماسوله، توسعه گردشگری، سال دوم (۷)، ۱۲۵-۱۰۶.
- معماریان، غلامحسین. (۱۳۹۱). آشنایی با معماری مسکونی ایرانی، گونه‌شناسی بروندگار، سروش دانش، تهران.
- Delbari, S. A. (2015). Evaluating the Social Sustainability of Tourism Development: The Case of Masouleh. *Journal of Social Issues & Humanities*, 3(2), 149-156.
- Musai, M., Mehrara, M., & Mahmoudian Ardakani, H., Nemati, F., & Nekoolal, M. (2013). Factors of Travel to the Village of Masooleh in Iran. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 3, 190-200.
- Nasehi, S., Allahyari, H., & Zebardast, L. (2017). Assessment of rural tourism using SWOT analysis (Case Study: Masouleh village, Gilan, Iran). *International Journal of Engineering Research and Advanced Technology (IJERAT)*, 3(5), 8-21.
- Reza, E. (2011). Identification of staircase house type in rural architecture of Iran: Masouleh and Abyaneh settlements. Thesis (M.S.), Eastern Mediterranean University, Institute of Graduate Studies and Research, Dept. of Architecture, Famagusta: North Cyprus.
- Vaisi, A. (2015). View Analysis in the Old Texture of Sanandaj (A Case Study Ahmadzadeh Mansion of Sanandaj). *Journal of Social Issues & Humanities*, 3(7), 296-300.
- Zamani-Farahani, H., & Musa, G. (2008). Residents' attitudes and perception towards tourism development: A case study of Masooleh, Iran. *Tourism Management*, 29(6), 1233-1236.
- Zamani-Farahani, H., & Musa, G. (2012). The relationship between Islamic religiosity and residents' perceptions of socio-cultural impacts of tourism in Iran: Case studies of Sare'in and Masooleh. *Tourism*

Management, 33(4), 802-814.

- Hasanpour Loumer, S., Nejad Ebrahimi, A., Sattari Sarebangholi, H., & Vand Shoari, A. (2023). Typology and Seismic Stability Analysis of the Vaults of the Historical City of Masouleh. *Armanshahr Architecture & Urban Development*, 16(44), 91-110.

DOI: 10.22034/42.184.103